

Fricis Rudzītis, pirmais Latvijas elektroinženieris

Valdis Gavars, AS „Latvenergo”

Kopsavilkums. Fricis Rudzītis 1923. gadā beidzis Petrogradas Elektrotehnisko institūtu, bet Latvijā viņa diplomu neatzina. Tādēļ viņš mācījās LU Mehānikas fakultātē un 1926. gadā kā pirmais ieguva inženiera-elektriķa grādu. 1936. gadā viņš bija pirmo Ķeguma spēkstacijas būvinspekcijas darbinieku vidū. 1940. gadā viņu pārceļ uz jaundibināto Valsts elektrības uzņēmumu „Ķegums” par Tehniskās daļas priekšnieku. Viņa vadībā izstrādāti Latvijas enerģosistēmas visi pirmie 80 kV elektrolīniju un apakšstaciju projekti.

Atslēgas vārdi: Fricis Rudzītis, Ķeguma spēkstacija, elektrolīnijas, Latvijas enerģosistēma.

I. FRICIS RUDZĪTIS – INŽENIERIS ELEKTRIĶIS

1. att. Fricis Rudzītis.

Fricis Rudzītis dzimis 1897. gadā Priekules novada Tadaikos, skolotāja ģimenē. Mācības Fricis uzsāka Liepājas Nikolaja ģimnāzijā. Kad sākās Pirmais pasaules karš, ģimene evakuējās uz Petrogradu. Tur viņš kopā ar savu brāli Kristapu šo ģimnāziju pabeidza 1917. gadā, jo ģimnāzija arī bija evakuējusies uz Petrogradu [1]. Tūlīt pēc ģimnāzijas beigšanas Fricis iestājās Petrogradas Elektrotehniskajā institūtā, kuru beidza 1923. gadā [2].

Pēc atgriešanās dzimtenē viņš iestājās Latvijas Universitātes Mehānikas fakultātē, jo Latvijā padomju Krievijas diplomu neatzina. Paralēli mācībām viņš strādāja arī par Latvijas Universitātes subasistentu. Fricis Rudzītis ir pirmais un vienīgais, kurš ar *inženiera elektriķa* diplomu 1926. gadā beidza LU Mehānikas fakultāti (sk. 2. attēlu). Pirms viņa beigušie saņēma *inženiera tehnologa* diplomu, bet pēc viņa – *inženiera elektrotehniķa* diplomu [3].

Nākamajos gados F. Rudzītis papildina savas zināšanas Vācijā un Anglijā. Nozīmīga ir prakse 1928.–1930. gadā

fabrikā *Metropolitan Wickers*. Šī firma bija britu elektrotehnikas rūpnīca, kas 20. gs. pirmajā pusē bija pazīstama kā britu Westinghouse. Tā ražoja plaša sortimenta tehniku un bija īpaši pazīstama ar saviem ģeneratoriem, tvaika turbīnām, sadales iekārtām, transformatoriem, kā arī elektronikas iekārtām. 20. gs. sākumā firmas fabrika *Trafford Park* Mančesterā bija viena no lielākajām un svarīgākajām elektrotehnikas iekārtu ražotājām ne tikai Lielbritānijā, bet arī visā pasaulē.

2. att. Fricis Rudzītis Latvijas Universitātes inženiera elektriķa diploms.

Praksi beidzot, F. Rudzītis iegūst sertifikātu, kas apstiprina viņa inženiera elektriķa kompetenci (sk. 3. attēlu). Tādējādi Fricis Rudzītis kā inženieris elektriķis ir atzīts Padomju Krievijā, Latvijā un Anglijā.

Pēc atgriešanās no Anglijas F. Rudzītis iestājās darbā Valsts Elektrotehniskajā fabrikā – VEF (bijušajā Pasta un telegrāfa departamenta galvenajā darbnīcā), kur nostrādāja no 1930. gada augusta līdz 1936. gada janvārim. Sākumā viņš strādāja Ražošanas nodaļas Augstfrekvences laboratorijā. Pēc tam organizēja skaitītāju, transformatoru un elektrisko pulksteņu ražošanu. Šajā periodā F. Rudzītis saņēma arī vairākus maiņstrāvas skaitītāja patentus: 1932. gadā Nr. 271, 1934. gadā Nr. 1904 u.c. 1933. gadā F. Rudzītis apprecējās ar Grietu Radziņu. Fricis un Grieta ģimenē piedzima dēli – Miķelis (1934) un Pēteris (1935).

3. att. Metropolitan-Vickers sertifikāts Fricim Rudzītim.

II. ĶEGUMA SPĒKSTACIJAS BŪVINSPEKCIJA

Latvijā 1936. gadā sāka Ķeguma spēkstacijas būvi. Spēkstacijas būves vadībai Finanšu ministrijā tika izveidota „Ķeguma spēkstacijas būves inspekcija”. Par inspekcijas vadītāju (vecāko būvuzraugu) bija nozīmēts LU docents Mārtiņš Robs, bet par finanšu inspektoru – Finanšu ministrijas darbinieks Gustavs Feigmanis[4].

Būvinspekcijas darbā pieņemtie pirmie elektriķi ir vecākais inženieris elektriķis Oto Leimanis un inženieris elektriķis Fricis Rudzītis. Jau samērā drīz F. Rudzītīm uzticēja visu elektrisko un mehānisko iekārtu pārbaudi un kontroli. Vairākas reizes Rudzītis brauca komandējumā uz Zviedriju, lai pieņemtu mašīnas un iekārtas.

1937. gada maijā Ķeguma spēkstacijā tika iestrādāts pirmais m³ betona. Zviedru firma bija sākusi divu augstsprieguma līniju būvi uz Rīgu. Tās bija paredzētas 80 kV spriegumam, jo tādu izmantoja Zviedrijā. Līnijas trases nosprašanu un būvdarbus kontrolēja F. Rudzītis. Šajā darbā viņš parādīja izcilas spējas kā darbu organizētājs, tā arī to rūpīgā un sekmīgā paveikšanā [5].

Ķeguma būvinspekcijas speciālisti uzsāka darbus plašākai Ķeguma ražotās elektrības izmantošanai valstī. Augstsprieguma elektroapgādes līniju izvietojums pirmo reizi bija noteikts O. Leimaņa 1931. gadā izstrādātajā programmā „Latvijas elektrifikācijas pamati” [6].

Pirmās divas augstsprieguma līnijas Ķegums–Rīga nodrošināja tikai galvaspilsētas vajadzības. Lai organizētu visas valsts elektroapgādi no Ķeguma un arī citām elektrostacijām, bija jābūvē jaunas, garas līnijas, vajadzēja radīt vienotu Latvijas enerģosistēmu – 80 kV augstsprieguma līniju tīklu [7]. Būvinspekcijā 1938. gadā F. Rudzīša vadībā tika izveidota projektētāju grupa, Latvijas enerģosistēmas

augstspriegumu līniju projektēšanai un to būves uzraudzīšanai. Viņš turpināja arī būvinspektora darbu un bieži ieradās Ķegumā (sk. 4. attēlu).

1938. gada 8. februārī Ķeguma būvinspekcija ziņoja Finanšu ministrijai, ka Rīga nevarēs paņemt visu Ķeguma pirmās izbūves jaudu, tādēļ jāizlemj, kādas papildus 80 kV līnijas izbūvējamas līdz Ķeguma spēkstacijas iedarbināšanai. Elektrības padomes 1937. gadā izstrādātajā plānā bija paredzētas divas 80 kV līnijas: Rīga–Jelgava (45 km) un Ķegums–Līgatne (55 km). Līniju un transformatoru staciju izbūve (atbilstoši zviedru kalkulācijai) prasītu 1430 tūkst. Ls. Šo līniju ekspluatācijas izdevumi būtu ap 15 % no kapitāla, t.i., 215 tūkst. Ls gadā un izmaksas būtu 3 sant./kWh. Ņemot vērā Ķeguma pašizmaksu 3,5 sant./kWh, patērētājam nodotās enerģijas izmaksa būtu 6,5 sant./kWh. Būvinspekcija lūdza valdības principiālu lēmumu par līniju izbūvi ar valsts līdzekļiem un līniju izbūvi veikt vietējiem uzņēmējiem būvinspekcijas uzraudzībā.

1939. gada 22. aprīlī Ķeguma būvinspekcija informēja Finanšu ministriju par nepieciešamajām pārmaiņām Rīgas elektroapgādē. Līdz šim Rīgas elektrības piegādi nodrošināja 25 barošanas punkti, izmantojot 6 kV spriegumu. Strāvas patēriņam pāraugot zināmas robežas, šis spriegums būtu nepietiekams. Ir jāskatās tā saucamā „virssprieguma tīkla” veidošana ar 20 kV spriegumu. Šajā tīklā pilsētā jārada nedaudzus „apgādes” centrus jeb apakšstacijas, kurām pievadītu enerģiju no lielajiem ražotājiem: tvaika centrāles Andrejsalā ar jaudu 35 MW, jaunbūvējamās tvaika centrāles pie Bābelītes ezera – 10 MW un pašreiz būvējamās 1905. gada parka apakšstacijas – 32 MW, kas saņems Ķeguma strāvu. 20 kV kabeļu tīklu veidot kā trijstūri, kas savieno apakšstacijas Andrejsalā, 1905. gada parkā un Torņakalnā.

Veiktie aprēķini rādīja, ka, sākot ar pilsētas patēriņu 100 GWh, virssprieguma 20 kV tīkls ir izdevīgs. Piegādājot enerģiju no Ķeguma stacijas, atkristu vajadzība būvēt 30. gadu sākumā plānoto Krēmermuižas tvaika centrāli (35 MW) Pārdaugavā un pilsētai būtu 12,7 milj. Ls ietaupījums.

1938. gadā tika uzsākta pirmo 80 kV līniju Rīga–Jelgava, Ķegums–Ieriķi nosprašana. To izbūvei izveidoja 38 m platas aizsargjoslas, un šos darbus vadīja F. Rudzītis. Arī elektrisko vadu iepirkuma izsoli organizē viņš. Zviedru firma SENTAB ieteica izmantot Zviedru konstrukcijas metāla un koka balstus. To koksne tika piesūcināta ar kreozi. Balsti bija ne īsāki par 16 metriem ar tievgaļa diametru 20–25 cm. Kvalitāti pārbaudīja pilnvaroti speciālisti, izmantojot Preslera urbi. Montieri lepojās ar savu himnu: „Zilais dungriņš, mugursoma, kājās lāpīts gumijnieks, tā ir mūsu uniforma. Vienmēr smaidis mums kokardē...” Divķēžu līniju no Ķeguma līdz Rīgai bez mehānismiem uzbūvēja vienā sezonā [8].

Augstsprieguma līnijas Ķegums–Krustpils–Daugavpils projekta izpētē noskaidrots, ka tās garums būs 175 km, jauda 10 MVA; elektrības patēriņš Daugavpilī 5,8 GWh un Aiviekstē 2,5 GWh gadā; izmaksas 3,12 milj. Ls, t.sk. 2,37 milj. Ls maksās elektrolīnijas. Augstsprieguma līnijas Rīga–Sloka izbūve gadā ietaupīs 17 600 t, bet līnija Jelgava–Brocēni – 12 000 t ogļu importu [9].

4. att. F. Rudzītis ar sievu Grietu un brāļadēlu Andreju Ķegumā, 1939. g.

1939. gada 15. oktobrī sāk darboties Ķeguma spēkstacijas pirmais hidroagregāts. Ir uzbūvēta 80 kV līnija uz Jelgavu un apakšstacija „Viskaļi”, kuru nodeva ekspluatācijā 1939. gadā. Apakšstacijas elektroiekārtu montāžas projektu izstrādāja projektētāju grupa, kuru vadīja inženieris Fricis Rudzītis[8]. Interesants ir Rīgas–Jelgavas līnijas posms starp Jāņciemu un Daugavas kreiso krastu, kur 80 kV līnija ar gaisa vadiem šķērso Latgales priekšpilsētu, bet tālāk Daugavu ar upes gultnē iegremdētiem eļļas kabeļiem. Līnijas augstos balstus projektēja Rudzītis, un viņa uzraudzībā tos izgatavoja metālapstrādes fabrika Rīgā. Augstos balstus F. Rudzītis rādījis dēlam Miķelim, kad braukuši garām, jo tie atrodas uz uzkalniņiem, stāstījis, ka tos ieteicis viņš, jo vienkāršojusies un lētāka iznākusi līnijas būve.

III. LATVIJAS ENERĢOSISTĒMAS IZVEIDOŠANA

1940. gada aprīlī ar finanšu ministra Jāņa Kaminska pavēli F. Rudzīti pārceļ darbā uz jaundibināto Valsts elektrības uzņēmumu „Ķegums” par Ražošanas direkcijas Tehniskās daļas priekšnieku ar algu 600,- Ls [10]. Strādājot šajā amatā, Rudzītis projektē visas pirmās energosistēmas galvenās 80 kV līnijas un apakšstacijas un kontrolē to būvi. Vēlāk VEU ieguva šodienas nosaukumu «Latvenergo».

Ķeguma būves inspekcijas vadītājs M. Robs lūdz pilnībā neatbrīvot F. Rudzīti no Ķeguma spēkstacijas būvinspekcijas inspektora pienākumiem, jo īsajā laikā, kas atlicis inspekcijas darbam, nebūs iespējams atrast speciālistu, kurš pārzina būvdarbu līdzšinējo gaitu. Līdz ar to F. Rudzītis kā konsultants saglabā darbu arī būves inspekcijā ar papildatlīdzību 250.- Ls mēnesī [10].

Tehniskās daļas priekšnieka amatu Rudzītis saglabā, arī mainoties varām valstī. Tūlīt pēc Latvijas Republikas okupācijas sākās Latvijas vadošo politisko un saimniecisko darbinieku aresti. VEU direktors Alfrēds Valdmanis, būdams bijušais Ulmaņa valdības ministrs, to sajūtot, kopā ar komerciāli administratīvās daļas priekšnieku J. Šakaru 15. jūlijā izsniedz Fricim Rudzītim pilnvaru, ar kuru pilnvaro viņu saņemt uzņēmuma vārdā no valsts, pašvaldību un privātām iestādēm un personām uzņēmumam pienākošās naudas summas, vērtspapīrus, dažādu mantu, dokumentus un kārtot

visas ar to saistītās formalitātes, proti, pilnvaro rīkoties. Šis pilnvarojums raksturo F. Rudzīša vadošo ieņemamo vietu uzņēmuma vadībā. Informācija par šīs pilnvaras izmantošanu nav saglabājusies. J. Šakars 15. septembrī vēl ir savā amatā, bet direktors Alfrēds Valdmanis 1940. gada 30. septembrī tiek atbrīvots no amata un arestēts, izmeklēšanas kamerā pratināts un spīdzināts, taču drīz vien atbrīvots.

Valsts Elektrības uzņēmums “Ķegums” 1940. gada nogalē pārtop par Latvijas PSR “Energotrestu”, kura atbildīgie darbinieki bija: P. Vītols, valsts komisārs; O. Leimanis, Ražošanas direkcijas direktors; F. Rudzītis, Ražošanas direkcijas Tehniskās daļas priekšnieks; O. Šalka, Ražošanas direkcijas Eksploatācijas nodaļas vadītājs; A. Jagars, Energoapgādes nozares pārvaldes priekšnieks; V. Burkevics, Izdalīšanas direkcijas direktors, un R. Zēbergs, Izdalīšanas direkcijas Tehniskās daļas priekšnieks.

5. att. F. Rudzītis (centrā) pie Valmieras apakšstacijas ēkas, 1940. gads.

Friča Rudzīša, kā „Energotresta” Tehniskās daļas vadītāja aprūpē atrodas visas augstsprieguma līnijas un apakšstacijas, kuras viņš regulāri apmeklē (sk. 5. attēlu). 1940. gada nogalē PSRS Elektrotūpniecības tautas komisariāts uzaicinājis uz Maskavu speciālistu, lai saskaņotu Slokas un Bišuciema apakšstaciju slēgiekārtu specifikācijas un iegādi. Uz Maskavu tiek komandēts F. Rudzītis. Šī brauciena noformēšana jaunajos apstākļos izrādās sarežģīta. Vispirms ražošanas direktors O. Leimanis lūdz Enerģijas apgādes tresta vadītājam P. Vītolam atļauju sūtīt F. Rudzīti. Savukārt P. Vītols lūdz Vietējās rūpniecības tautas komisāra K. Karlsona piekrišanu. Bet komisārs K. Karlsons lūdz Strādnieku-zemnieku milicijas pārvaldi izsniegt F. Rudzītim izbraukšanas apliecību. Par šo F. Rudzīša komandējumu uz Maskavu jāsniedz informācija arī Enerģijas apgādes tresta Tautas komisāru padomes sekretariātam. Un tikai tad Vietējās rūpniecības tautas komisārs Kārlis Karlsons 7. decembrī paraksta F. Rudzītim komandējuma apliecību (Nr. Ad.1-21.) latviešu un krievu valodā.

1940. gada rudens pusē Latvijā krasi mainās sadzīves apstākļi. Tā kā jaunā valdība ir noteikusi ļoti zemu lata vērtību attiecībā pret rubli (1 lats = 1 rublis), iebraucēji ar saviem rubļiem izpērk veikalus tukšus. 1940. gada septembrī sakarā ar „dārdzības” palielināšanos, darbiniekiem alga tiek palielināta par 25 %. Valsts komisārs P. Vītols arī Tehniskās daļas vadītājam F. Rudzītim algu palielina līdz 725,- Ls mēnesī.

Spēkstaciju (Rīgas, Jelgavas, Ieriķu, Valmieras), apakšstaciju (Cēsu, Amatas, Jelgavas, Juglas un Dobelnieku) un pārējiem darbiniekiem algas paaugstinātas par 30 %. F. Rudzītīm pie algas pieliek braukšanas naudu – 50,- Ls mēnesī. F. Rudzītis lūdz piešķirt braukšanas naudu arī saviem tehniskās daļas darbiniekiem. Pēc diviem mēnešiem F. Rudzītis lūdz palielināt braukšanas maksu līdz 80 Ls. „Energotrests” lūdz Finanšu ministrijai pusdienu kartiņas, kas ļauj darbiniekiem, arī Fricim Rudzītīm, apmeklēt komisariāta ēdnīcu Smilšu ielā.

1940. gada novembrī atkal seko lūgums palielināt algu visiem pārvaldē strādājošiem 30 inženiertehniskajiem un vairāk nekā 230 uzņēmumā strādājošajiem darbiniekiem. Tagad algas paaugstināšana strādniekiem ir lielāka, tā tiek palielināta par 45–60 % (pat līdz 84 %). F. Rudzītīm alga – kā Tehniskās daļas priekšniekam – palielināta līdz 800,- rbļ., O. Leimanim, ražošanas direktoram – 1000,- rbļ. F. Rudzītis 1940. gada nogalē par labu darbu saņem arī prēmiju – 700,- rbļ.

Padomju vara nacionalizēja privātos īpašumus. Arī elektriskā spēkstacija „Aiviekste” Kalsnavas pagastā tika nacionalizēta. VEU direktors A. Valdmanis, pamatojoties uz ministra Leitmaņa rīkojumu 1940. gada 2. septembrī, nozīmēja F. Rudzīti kā pārstāvi nacionalizētās A/S „Aiviekste” inventūras pārbaudes un pārvērtēšanas komisijā, lai pārņemtu departamenta rīcībā.

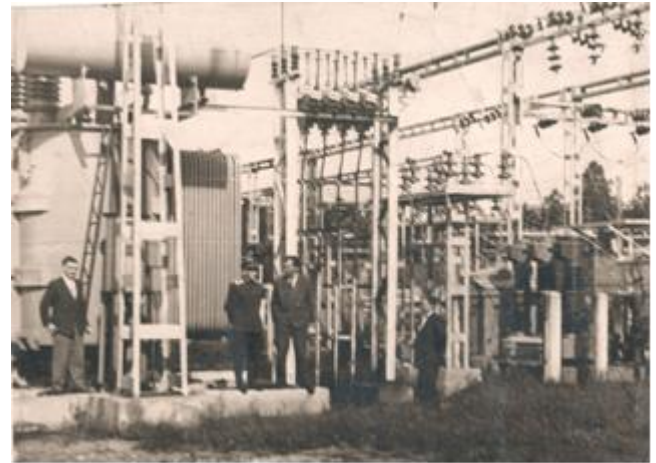
1941. gada janvārī F. Rudzītis ir bijis spiests vairākkārt rakstīt savas dzīves aprakstu un autobiogrāfiju latviešu un krievu valodā. Šajā periodā Drošības komitejas darbinieki pārbaudīja Latvijas speciālistu lojalitāti un nevēlamos cilvēkus izsūtīja uz Sibīriju. Šajā laikā F. Rudzīša sieva ar dēliem dzīvojuši Birzgales pagasta „Slaidēnu” mājās Daugavas krastā. Šī vieta atrodas blakus Slaidēnu pilskalnam (datēts ar 1. g. t. p. m. ē.), augšup pa Daugavu, 20 km attālumā no Ķeguma spēkstacijas. F. Rudzītis strādājis un dzīvojis Rīgā, bet pa svētdienām braucis uz „Slaidēniem” pie ģimenes. 1941. gada 14. jūnijā, kad risinās dramatisks notikums un daudzas ģimenes tiek deportētas uz Sibīriju, F. Rudzīša ģimene nav bijusi Rīgā, bet lauku mājās, tādēļ nav aizvesta. Dēls Miķelis stāsta, ka tēvs ar brāli Kristapu tajā naktī ir bijuši Rīgā savā mājā Āgenskalna ielā 11, bet noslēpušies pagrabā aiz ogļu kaudzes un nav atrasti.

1941. gada 22. jūnijā Vācija iebrūk Latvijas teritorijā un divu nedēļu laikā to okupē. Vācu iebrukums bija straujš, tāpēc krievu armija atkāpjoties ievērojamus postījumus energosaimniecībai nespēja nodarīt. „Latvenergo” ieguva nosaukumu „Austrumzemes enerģijas apgādes sabiedrības Latvijas nodaļa” (*Energieversorgung Ostland Generalbezirk Lettland*). Par tās direktoru tika iecelts V. Burkewics (*W. Burkewic*), viņš bija studējis Vācijā. Līdzīgos amatos Igaunijā un Lietuvā iecēla vāciešus. F. Rudzītis nozīmēts par Tehniskās daļas vadītāju.

Karš turpinājās, vāciešiem vajadzēja elektrību, un turpinājās arī elektrisko tīklu attīstība. Inženiera F. Rudzīša vadībā notika apakšstaciju projektēšanas darbi Brocēnos un Liepājā. Brocēnos elektrība bija vajadzīga cementa ražošanai. Tur apakšstacijas būvdarbi tika uzsākti 1942. gada pavasarī, bet rudenī jau uzstādīja 7,5 MVA 80/20 kV transformatoru. Turpinājās 80 kV līnijas būve Liepājas virzienā un blakus

„Liepājas metalurgam” cēla apakšstaciju. 1943. gadā līnija tika pabeigta un Liepāja saņēma Ķeguma elektrību. 1942. gadā izbūvē arī 80 kV elektrolīnijas Rīga–Sloka un Sloka–Tukums. Elektrolīniju būves kontrolei F. Rudzītīm tiek izsniegta īpaša vācu varas apstiprināta apliecība.

Tūlīt pēc kara beigām, 1945. gada vasarā, „Latvenergo” kadru daļas priekšnieks V. Vaskis, pamatojoties uz Latvijas PSR Kompartijas CK un Tautsaimniecības Padomes „Lēmumu par „Latvenergo” darbinieku norīkošanu uz iepriekšējo darbavietu”, lūdz Talsu slimnīcu, kur strādā F. Rudzītis, sūtīt viņu uz Rīgu. „Latvenergo” pārvaldnieks Dmitrijs Pavļenko 25. augustā F. Rudzīti nozīmē darbā Ražošanas tehniskajā daļā par inženieri-ķīmiķi ar algu 1000,- rbļ. mēnesī. Atbildīgāku darbu viņam neuztic.

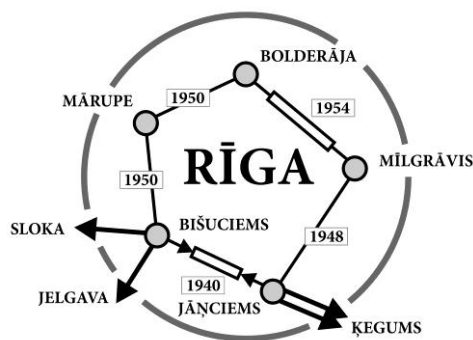
6. att. Jāņciema apakšstacija, Fricis Rudzītis pirmais no kreisās, 1945. gads.

Rudzītīm jāraksta vairāki dzīves gājuma apraksti un autobiogrāfija, īpaši paskaidrojot, ko darījis vācu laikā. Tomēr enerģētiķiem viņš bija ļoti vajadzīgs. Tā, piemēram, 1945. gada novembrī „Latvenergo” pārvaldnieks pēc tautas komisāra M. Ļebedeva pieprasījuma steidzīgi nosūta viņu vadīt Rīgas II ūdenssūkņu stacijas dīzeļa ģeneratora montāžu, lai nodrošinātu Rīgas apgādi ar ūdeni.

Nākamajā gadā F. Rudzīti pārceļ uz Projekta biroju par vecāko inženieri. Biroja priekšiece bija no PSRS ieradies Varvara Vašļjeva Bairašašvili (1946–1948) un pēc tam ieradies Aleksandrs Ivanovs (1949–1957) [12]. Rudzītis tomēr ir faktiskais Projekta biroja tehniskais vadītājs un realizācijas kontrolieris (sk. 6. attēlu).

F. Rudzītīm 1949. gada janvārī kārtējo reizi jāraksta „Dzīves apraksts”, jo turpinās viņa lojalitātes izpēte padomju varai. 25. martā notikusī masveida deportācija viņa ģimeni neskar.

F. Rudzīti 1950. gadā paaugstina par Projektu biroja galveno inženieri. Viņa vadībā turpinās visu nākamo augstsprieguma līniju un apakšstaciju projektu izstrāde. Daudz enerģijas prasa karā sagrauto augstsprieguma līniju atjaunošana. Biroja darbinieku skaits palielinājās līdz 25. Turpinājās pētījumi, kā izmantot esošo 80 kV energosistēmu darbam ar PSRS standarta spriegumu 110 kV, jo no Krievijas varēja dabūt tikai šī sprieguma aparatūru. Ar to aktīvi nodarbojās F. Rudzītis un J. Kuzmins [13].

7. att. Rīgas elektroapgādes noslēgtais 110 kV līniju loks, 1954. gads.

Frici Rudzīti raksta autors atceras kā labāko tehnikuma prakses skolotāju, kurš nostiprināja ticību savai izvēlētajai profesijai. 1950. gadā viņš V. Gavaru nosūtīja praksē uz Mīlgrāvja apakšstaciju, kuras vadītājs bija Kārlis Andrejs, bet nākamajā gadā – uz Augstsprieguma tīklu mehāniskajām darbnīcām Jānciema apakšstacijā.

Projektēšanas birojā darba režīms bija stingrs. Valstī vēl valdīja J. Staļina režīms (viņš mira 1953. gada martā). 1953. gada 27. janvārī bija izdota „Latvenergo” galvenā inženiera Kārļa Ketnera pavēle par Frici Rudzīša sodīšanu ar aizrādījumu un šīs pavēles izlikšanu apskatam, par to, ka viņš no rīta, uzsākot darbu, nokavējis 20 minūtes. Dēls Miķelis atceras, ka tēvs Kārli Ketneru pieminējis bieži.

1954. gadā tika veiksmīgi pabeigts Rīgas 80 kV augstsprieguma līniju loks (sk. 7. attēlu). Pēc tam turpinājās projektēšana un līniju būve, kas sasaista Latvijas galvenās pilsētas. Šajā gadā tika pieņemts lēmums sākt Pļaviņu HES celtniecību.

1957. gada martā republikā nodibināja Latvijas PSR Tautsaimniecības padomi un tai pakļāva arī „Latvenergo”. Tiek realizēts izcils projektētāja F. Rudzīša darbs – augstsprieguma līnijā Jānciems–Bišuciems pirmo reizi Daugavas gultnē ieguldīts, metāla caurulē (ar spiedienu 35 atm) ievietots 110 kV augstsprieguma eļļas kabelis. Pabeigta līnijas Brocēni–Ventpils būve. Energosistēmā darbojas 13 augstsprieguma apakšstacijas, līniju kopgarums – 580 km [14] (sk. 8. attēlu). Pabeigts 110 kV līnijas Krustpils–Daugavpils projekts. Dažus gadus vēlāk tika pabeigta visas sistēmas pāreja uz 110 kV spriegumu.

8. att. Latvijas energosistēmas 80 kV augstsprieguma līnijas, 1960. gads.

Fricis Rudzītis savas bagātīgās zināšanas nodeva studentiem. Viņš Latvijas Universitātes Mehānikas fakultātes Elektrostaciju, tīklu un sistēmu katedrā strādāja kā subasistents (1924–1928) un vecākais pasniedzējs (1949–1956) [15]. LU rektors Jānis Jurgens atkārtoti lūdza F. Rudzīti strādāt universitatē arī 1956./1957. mācību gadā.

1957. gada pavasarī Fricis Rudzītis saslima. Viņam P. Stradiņa slimnīcā Dr. I. Smiltēns un Dr. I. Slaidiņš sekmīgi veica operāciju. Bet pēc operācijas Fricis Rudzītis pēkšņi mira no tromba asinsvadā.

Par Frici Rudzīša nāvi 1957. gadā avīzē „Cīņa” ievietotas sēru vēstis. Šajā galvenajā komunistu avīzē sēru vēsti varēja ievietot, tikai iesniedzot mirušā raksturojumu. „Latvenergo” un Latvijas Valsts Universitātes iesniegtie raksturojumi ir atšķirīgi: pirmajā, kuru parakstījis K. Ketners, nekas nav minēts par Rudzīša radītajām elektrolīnijām un apakšstacijām. Otrajā, LVU raksturojumā, kuru parakstījis Mehānikas fakultātes dekāns Kārlis Tabaks un partijas organizācijas sekretārs, uzsvērts, ka F. Rudzītis bija kļuvis par vienu no viskompetentākajiem un pieredzes bagātākajiem inženieriem elektriķiem Latvijas PSR elektropārvades līniju un apakšstaciju projektēšanā. Tādēļ arī Elektrostaciju, tīklu un sistēmu katedra viņu, sākot no 1949. gada, iesaistīja mācību darbā kā vecāko pasniedzēju. Lekcijās studentiem viņš nodeva savas plašās praktiskās zināšanas. Viņš izcēlās ar biedriskumu un izpalīdzību.

„Latvenergo” vadošo, īpaši partijas darbinieku negatīvā nostāja pret Frici Rudzīti saglabājās visu turpmāko padomju periodu, jo viņš esot „kalpojis fašistiem”, un viņš tika aizmirsts. Par Rudzīti neviens neko nezināja un neaterējās. Bet viņš bija pirmais LU inženieris-elektriķis, pirmais “Ķeguma” spēkstacijas būvinspekcijas inženieris-elektriķis un pirmais VEU “Ķegums” Tehniskās daļas priekšnieks. Viņš bija arī neaizvietojams darbinieks Latvijas PSR energosistēmā no 1945. līdz 1957. gadam.

Kad Fricis Rudzītis izbeidza darba gaitas, „Latvenergo”, energosistēmas augstsprieguma tīklā jau darbojās 13 apakšstacijas un tīklu garums bija sasniedzis 560 km, kuru projektus un to izveidošanu viņš vadījis. Savas zināšanas un enerģiju cītīgais darbonis ir atdevis Latvijai. Inženiera Frici Rudzīša vārds paliks cieši saistīts ar Latvijas energosistēmas realizēšanas sākuma posmu [5].

LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] Prof. Kristaps Rudzītis, 100 gadiem veltīts krājums. Rīga: Zinātne, 1999.
- [2] LVVA 7427. fonds, 1. apr., 7904. lieta. LU studenta Frici Rudzīša personāllieta.
- [3] Guļevskis Helmut. LU Mehānikas fakultātes absolventi. Rīga: RTU, 2004.
- [4] LVVA 7319. fonds, 1. apr., 94. lieta. Ķeguma būvinspekcijas personāls.
- [5] Leimanis Otto. Doc. inženieris-elektriķis Fricis Rudzītis. Tehnikas Apskats, Nr.1./25. 1960.
- [6] Leimanis Otto, redaktors. Latvijas elektrifikācijas pamati. PEP Latvijas Nacionālā Komiteja. 1931.
- [7] Robs Mārtiņš. Latvian Power Plant Ķegums. Rīga: The Latvian Economist. 1937. 106.–112.lpp.
- [8] Eņģelis Artūrs. Augstsprieguma tīkls gadu gaitā. Rīga: Jāņa sēta, 1999.
- [9] LVVA 7319. fonds, 8. apr. 76. un 92. lieta. Ķeguma spēkstacijas būve.
- [10] LVVA 1050. fonds, 1. apr., 27. lieta un 2. apr. 46. un 47. lieta. Valsts elektrības uzņēmums "Ķegums".

- [11] LVVA 7319. fonds, 8. apr., 7. lieta un 7319. fonds, 10. apr., 2. lieta. Ķeguma spēkstacijas būves inspekcija.
- [12] LVA 839. fonds, 1. apr., 1. lieta, 577. lpp. „Latvenergo” Projektu biroja atskaites.
- [13] Čače Imants. Augstsprieguma tīklu vēsture. Rīga: Jāņa sēta, 1999.
- [14] Kuzmins Jakovs. Ievērojami Latvijas elektroenerģētiķi, I daļa. Rīga: Latvenergo, 1999. 329. lpp.
- [15] LVVA 7427. fonds, 13. apr., 1513. lieta. Fricis Rudzītis, LU subasistents.

Valdis Gavars, Dr. sc. ing., received the degree of Candidate of Science in nuclear energy from the Russia V. I. Lenin Scientific Research Institute of Nuclear Reactors in 1972 and the Doctor degree from the Riga Technical University in 1992.

From 1959 – 1990 he worked at the Salaspils Research Nuclear Reactor; from 1990 – 2015 he was with JSC “Latvenergo”. He received the title of Honorary Doctor of Sciences from the Latvian Academy of Sciences in 2012.

E-mail: valdis.gavars@latvenergo.lv

Valdis Gavars. Fricis Rudzītis – the First Latvian Electrical Engineer

Fricis Rudzītis (1897–1957) was born in Latvia in Liepāja region. In 1923 he graduated from the Electro Technical Institute in St. Petersburg. After returning to Latvia he entered the Faculty of Mechanics of University of Latvia, because the diploma issued by the Soviet State was not recognized. Rudzītis graduated from the University of Latvia in 1926 as the first engineer-electrician. He also worked at the University of Latvia as an assistant. In the following years F. Rudzītis perfected his knowledge in Germany and England. From 1930 he was taking an active part in various production processes of the factory VEF. In 1936 the construction of the Ķegums Hydropower Station started and he was among the first members of the Engineering Inspection Committee. He was one of the initiators and designers who implemented the 80 kV high voltage lines. In 1940, Fricis Rudzītis started working at the newly founded Latvian National Electricity Company “Ķegums” and was appointed Head of Technical Department. He continued working in this position even when the country was occupied by Russia and Germany. After the war Soviet authorities needed his expertise but he was not entrusted the post of Head of the Department any more. In 1946 Rudzītis was appointed Chief Engineer of the Design Department. The first Latvian 80 kV power line and substation projects were developed by Fricis Rudzītis, the first Latvian electrical-engineer. He was also a pioneer of the Ķegums Power Station and a creator of the unified energy grid in Latvia.

Валдис Гаварс. Фрицис Рудзитис – первый инженер-электрик Латвии

Фрицис Рудзитис (1897–1957) родился в Лиепайском уезде в Латвии. В 1923 году он окончил Электротехнический институт в Санкт-Петербурге. После возвращения в Латвию, поступил на Факультет механики Латвийского Университета, так как его диплом, выданный Советским государством, не был признан. Рудзитис, как первый инженер-электрик, окончил Латвийский университет в 1926 году. Он работал в Латвийском университете в качестве помощника ассистента. В последующие годы Ф. Рудзитис стажировался в Германии и в Англии. С 1930 по 1936 год работал в производственных цехах завода ВЭФ. В 1936 году, когда началось строительство Кегумской ГЭС, он был одним из первых, кто поступил работать в дирекцию строительного надзора. Он был инициатором создания группы проектирования новых линий высокого напряжения. В 1940 году Ф. Рудзитис был переведен на работу во вновь созданную Латвийскую Национальную электрическую компанию “Кегумс” и назначен на должность начальника технического отдела. Он продолжал работать в этой должности и тогда, когда страна была оккупирована русскими и немцами. После войны его опыт был очень нужен советской власти, но ему не доверяли высокие посты. Рудзитис был назначен старшим, а позже главным инженером отдела проектирования. Все первые проекты линий электропередач и подстанций напряжением 80 кВ в Латвии были разработаны Фрицисом Рудзитисом. Он был пионером строительства Кегумской ГЭС и пионером создания единой энергетической системы Латвии.